

Warszawa, 3 września 2024 r.

Opinia dotycząca projektu zmiany ustawy o PAN (projekt MNiSW z dnia 15.07.2024)

1. Propozycje zmian ustawy w zakresie nadzoru nad działalnością PAN i jednostkami naukowymi oraz innymi jednostkami organizacyjnymi PAN

W tym zakresie projekt zakłada przeniesienie wszystkich kompetencji nadzorczych z Prezesa Rady Ministrów na Ministra. Oceniamy te propozycje negatywnie. Instytucja taka jak PAN powinna być nadal podległa premierowi, a nie ministrowi (odpowiedzialnemu za sprawę nauki). Zakres działalności PAN i oddziaływania tej instytucji na społeczeństwo wybiega znacząco poza sektor nauki. PAN powinna być, i częściowo już jest, źródłem ekspertyz dotyczących wpływu badań naukowych na system prawny, rozwój społeczeństwa obywatelskiego, przeciwdziałanie degradacji środowiska, rozwój gospodarki i medycyny, a także inne obszary życia społecznego. Przypisanie tej instytucji do kompetencji ministra nauki ograniczyłoby zakres działalności PAN na rzecz społeczeństwa. Założenie, że minister nauki będzie pełnił bardziej skuteczną rolę nadzorczą nad PAN niż Prezes Rady Ministrów nie ma w naszej opinii uzasadnienia. Kompetencje urzędników w obydwu instytucjach są podobne. Zatem, uchwały Zgromadzenia Ogólnego PAN dotyczące statutu PAN powinny być zatwierdzane, tak jak dotychczas, przez premiera. Realizując zagwarantowaną przez Konstytucję RP wolność uprawiania nauki, Prezes Rady Ministrów nie powinien ingerować w sprawy dotyczące nauki, a uchwały nie dotyczące badań naukowych i prac rozwojowych, które, zdaniem premiera, są niezgodne z obowiązującymi ustawami lub statutem, **powinny być zawieszane (a nie uchylane, jak proponuje projekt) - do czasu rozstrzygnięcia sporu przez niezależny Sąd.** Prezes i Wiceprezesi PAN wybrani przez Zgromadzenie Ogólne PAN, powinni być powoływani (i odwoływani w specjalnej procedurze) przez Prezesa Rady Ministrów.

Popieramy postulat wyraźnego rozgraniczenia kompetencji Prezesa i Kanclerza PAN, natomiast **za niedopuszczalną uznajemy propozycję zmiany podległości Kanclerza PAN (nie podlegałby on Prezesowi PAN, ale ministrowi).** Sytuacja, w której Kanclerza PAN powołuje lub odwołuje organ nadzorczy bez udziału Prezesa PAN, jest niezgodna z regułami dobrego i transparentnego zarządzania jednostką i zaburza system zarządzania w instytucji. Uważamy, że **sprawozdania z działalności PAN, zatwierdzone przez odpowiednie organy nadzorcze PAN, powinny być przekazywane do zatwierdzenia Prezesowi Rady Ministrów, a ewentualne różnice zdań w tym zakresie między PAN i Prezesem Rady**

Ministrów - rozstrzygane przez Sąd. Tylko takie usytuowanie Polskiej Akademii Nauk gwarantuje jej niezbędną dozę wolności zapewniającą niezależność w realizacji jej celów: prowadzeniu badań naukowych na najwyższym poziomie oraz działaniu na rzecz zrozumienia nauki przez społeczeństwo.

2. Propozycje zmian w zakresie struktury organizacyjnej PAN

2.1 Organy statutowe PAN

2.1.1 Zgromadzenie Ogólne PAN

Zgodnie z opiniowanym projektem w skład Zgromadzenia Ogólnego Akademii wchodzi:

- 1) członkowie krajowi;
- 2) dyrektorzy instytutów;
- 3) członkowie akademii młodych uczonych.

Ponieważ projekt przewiduje, że członkami krajowymi PAN uprawnionymi do głosowania są osoby, które nie ukończyły 75 lat, proponujemy, aby podobny cenzus wiekowy obowiązywał w przypadku głosowania na Zgromadzeniu Ogólnym PAN przez dyrektorów instytutów PAN.

Popieramy propozycję zwiększenia liczby członków Akademii Młodych Uczonych (AMU) z maksymalnie 10 do 20% składu członków krajowych, pod warunkiem, że za 100% liczby członków krajowych przyjmie się liczbę członków PAN, którzy nie osiągnęli wieku 75 lat i dobrowolnie zgłosili deklarację, że po ukończeniu 75 lat przyjmują status członka - seniora PAN. Dzięki uprzejmości Sekretariatu Prezesa PAN uzyskaliśmy informację, że w 2024 r. członków krajowych PAN przed 75. rokiem życia jest 170, a przy prognozach (zakładających ciągłość życia i brak „doboru” nowych członków do 2028 r.), w 2025 r. będzie ich 158, zaś w 2028 r. - 120. Z prognozy tej wynika zatem, że w 2028 r. w składzie Zgromadzenia Ogólnego PAN będzie 120 członków PAN, 24 członków AMU oraz ok. 68 dyrektorów Instytutów. Oznacza to, że bez naborów nowych członków PAN, Polska Akademia Nauk przekształci się z korporacji w stowarzyszenie składające się z członków PAN, dyrektorów Instytutów i Akademii Młodych Uczonych. Należy także wziąć pod uwagę to, że skokowy wzrost liczby czynnych członków PAN może się wiązać z wyborem nowych członków PAN, którzy nie będą w sposób wystarczający spełniali kryterium doskonałości naukowej. Dlatego proponujemy, aby w sprawie kandydatów na członków czynnych PAN, zgłoszonych przez wydziały, a następnie zaopiniowanych przez Senat PAN, głosowali na Zgromadzeniu Ogólnym PAN członkowie czynni PAN oraz członkowie AMU. Mamy nadzieję, że włączenie do tego głosowania przedstawicieli AMU wpłynie na wybór aktywnych naukowo członków PAN. Jesteśmy zdecydowanie przeciwni udziałowi w tym głosowaniu obecnych dyrektorów Instytutów PAN, gdyż przy ich wyborze na to stanowisko nie zawsze stosowano jako nadrzędne kryterium doskonałości naukowej.

2.1.2 Prezydium PAN

Projekt ustawy zawiera propozycję ok. 50-osobowego składu Prezydium PAN. Przy obecnej liczbie 5 wydziałów PAN tak liczny skład spowoduje paraliż decyzyjny tego organu. Prezydium PAN skonstruowane w taki sposób nie będzie także zdolne do rozwiązywania konfliktów między członkami PAN i dyrektorami Instytutów PAN oraz nie zniweluje wady obecnego stanu, w którym nie ma jednoznacznego rozgraniczenia, który organ faktycznie podejmuje decyzje (Prezes czy Prezydium), a co najważniejsze – który z nich sprawuje rolę nadzorczą. Dlatego też proponujemy, aby **Prezydium PAN w składzie: Prezes, Wiceprezesi, Kanclerz, przedstawiciel członków PAN wybranych przez Senat, Przewodniczący Rady Dyrektorów oraz Przewodniczący Akademii Młodych Uczonych (razem 9 osób), stanowiło organ wykonawczy/zarządczy PAN.** Zdefiniowanie obszarów, w zakresie których decyzje może podejmować jednoosobowo Prezes, a w których Prezydium, powinno być uregulowane przez odpowiedni regulamin, opiniowany przez wydziały, a zatwierdzany przez Senat PAN.

2.1.3 Senat PAN

Proponujemy utworzenie nowego organu statutowego: Senatu PAN, w składzie: Prezes (jako przewodniczący Senatu), Wiceprezesi, Kanclerz, przedstawiciele członków PAN wybranych przez poszczególne wydziały, przedstawiciele dyrektorów instytutów wybranych przez Radę Dyrektorów Instytutów PAN, członkowie Akademii Młodych Uczonych wybrani przez AMU oraz eksperci niezwiązani z PAN. Zakładając, że do zadań tego organu należałoby m.in. czuwanie nad współpracą między członkami akademii i dyrektorami instytutów oraz zapobieganie i rozwiązywanie konfliktów, powinny być zachowane równe proporcje liczbowe pomiędzy przedstawicielami poszczególnych grup: 11 członków PAN (w tym Prezes i Wiceprezesi), 11 Dyrektorów Instytutów oraz 11 ekspertów niezwiązanych z PAN. Wraz z 5 członkami AMU (po jednym przedstawicielu na wydział) i Kanclerzem, liczba członków Senatu PAN wynosiłaby maksymalnie 39 osób.

Senat spełniałby rolę nadzorczą: m.in. przyjmowałby roczne sprawozdania merytoryczne i finansowe z działalności PAN (nieprzyjęcie rocznego sprawozdania Prezesa PAN skutkowałoby rozpoczęciem procedury odwołania Prezesa) oraz opiniodawczą: m.in. opiniowałby kandydatury zgłoszone na stanowisko Prezesa PAN oraz na stanowiska Dyrektorów Instytutów PAN, jak również takie zagadnienia, jak opinie w sprawie oceny okresowej instytutów, reorganizacji lub likwidacji instytutów PAN, propozycje zmian statutu PAN, wnioski wydziałów w ramach procedury wyboru nowych członków PAN i nowych członków AMU, zbycie praw do majątku powyżej 500.000 zł itp.

Proponowana liczba 39 członków Senatu PAN stanowiłaby jego maksymalny skład, bo wybranie do tego organu członka PAN będącego równocześnie Dyrektorem Instytutu, redukowałoby skład Senatu o 1 jedną osobę. Zasiadający w Senacie PAN przedstawiciele członków PAN oraz Dyrektorów Instytutów musieliby przekonywać siebie nawzajem oraz

ekspertów powołanych do Senatu o swoich racjach. Przy tym, na stanowisko ekspertów zewnętrznych Senatu PAN mogłyby zostać powołane osoby cieszące się autorytetem w środowisku naukowym w Polsce i za granicą oraz posiadające doświadczenie w zarządzaniu dużymi strukturami naukowymi.

Należałoby określić formalne kryteria dopuszczające do kandydowania na tą funkcję (np. zatrudnienie w wymiarze co najmniej ½ etatu w zagranicznej jednostce naukowej lub przynajmniej 10-letni okres pracy naukowej za granicą). Kandydatów na ekspertów docelowo proponowałby ustępujący po czteroletniej kadencji Senat, natomiast wybierałoby Zgromadzenie Ogólne PAN, zaś skład pierwszego Senatu byłby wybierany przez wydziały i Zgromadzenie Ogólne PAN. W posiedzeniach Senatu, *ex officio* uczestniczyliby także (bez prawa głosu) Premier (lub upoważniona przez niego osoba), Minister Nauki (lub upoważniona przez niego osoba) oraz przedstawiciele innych resortów, jeśli tematyka obrad Senatu dotyczyłaby obszarów podlegających ich właściwości i kompetencjom. **Utworzenie nowego organu, Senatu PAN, pełniącego rolę nadzorczą nad działaniem Prezydium PAN, wzmocniłoby wewnętrzną kontrolę w strukturach PAN, co wspomagałoby także realizację roli nadzorczej Prezesa Rady Ministrów.**

2.1.4 Wydziały

Propozycja struktury składającej się z 5 wydziałów, zawarta w nowelizacji ustawy o PAN, jest oparta o podział na dziedziny naukowe, który nie jest dobrze dostosowany do realiów współczesnej nauki. Po pierwsze, granice dziedzin są zmienne, po drugie, obecny podział nie jest koherentny z podziałem dziedzin/dyscyplin w innych krajach, a ponadto jest to podział sztuczny, ponieważ nie uwzględnia prowadzonej w Polsce współpracy między dziedzinami i dyscyplinami. Dzięki współpracy Fundacji na rzecz Nauki Polskiej i Uniwersytetu w Leiden została stworzona mapa współprac naukowych w Polsce. Na tej podstawie możliwe było wyznaczenie 4 obszarów obejmujących najbardziej zbliżone, blisko współpracujące ze sobą dziedziny/dyscypliny (w drugiej kolumnie przedstawiono liczbę istniejących instytutów PAN, którymi dany wydział miałby się opiekować):

- nauki humanistyczne i społeczne, opiekuje się 14 inst.
- nauki matematyczno-fizyczne i inżynierskie, opiekuje się 22 inst.
- nauki chemiczne i o materiałach, opiekuje się 9 inst.
- nauki o życiu i o Ziemi, opiekuje się 30 inst.

Żeby bardziej zrównoważyć liczbę instytutów PAN, którymi opiekuje się dany wydział, proponujemy podział na 3 wydziały, przypisane do następujących obszarów (podział obszarów analogiczny jak w Radzie NCN):

- Wydział nauki humanistyczne i społeczne, opiekuje się 14 inst.
- Wydział nauki ścisłe i inżynierskie, opiekuje się 31 inst.
- Wydział nauki o życiu i o Ziemi, opiekuje się 30 inst.

Jesteśmy zdecydowanie przeciwni propozycji podziału na wydziały zawartej w projekcie ustawy o PAN. Sugerujemy albo zmniejszenie liczby (do 3) i zwiększenie zakresu działania wydziałów PAN (co zmniejszy odpowiednio liczbę osób zasiadających w Senacie PAN - do 34 osób) i przyjęcie podziału obszarów nauki stosowanych przez NCN, albo pozostawienie obecnego podziału na wydziały PAN:

- Wydział Nauk Humanistycznych i Społecznych, opiekuje się 14 inst.
- Wydział Nauk Biologicznych i Rolniczych, opiekuje się 18 inst.
- Wydział Nauk Ścisłych i o Nauk o Ziemi, opiekuje się 17 inst.
- Wydział Nauk Technicznych, opiekuje się 13 inst.
- Wydział Nauk Medycznych, opiekuje się 5 inst.

Pozytywnie oceniamy następujące zmiany dotyczące struktury wydziałów: Dziekan Wydziału, wraz ze swoim zastępcą, kieruje Radą Wydziału. Są oni wybierani przez wydział, składają coroczne sprawozdania, są powoływani na czteroletnią kadencję, którą można jednokrotnie przedłużyć. Każdym wydziałem opiekuje się jeden z wiceprezesów PAN, który między innymi przeprowadza ocenę pracy wydziału i przekazuje ją Prezesowi PAN. Negatywna ocena pracy wydziału może uruchamiać procedurę odwołania dziekana.

Niezrozumiała jest natomiast propozycja wprowadzenia możliwości powoływania przez ministra swojego przedstawiciela w wydziałach PAN. Oceniamy, że jest to sprzeczna z międzynarodowymi standardami prowadzenia działalności badawczej interwencja, ograniczająca niezależność działalności wydziałów.

Naszym zdaniem do zadań Rady Wydziału powinno należeć:

1. Przeprowadzanie oceny instytutów PAN oraz przygotowywanie wniosków dotyczących tworzenia, łączenia lub podziału już istniejących instytutów, ich reorganizacji, przekształcania czy likwidacji lub postawienia w stan upadłości. Wnioski w tych sprawach powinny być opiniowane przez Senat PAN, a decyzje podejmowane przez Prezydium PAN (w pełnym składzie).
2. Przeprowadzanie konkursów na dyrektorów Instytutów. Wnioski Wydziałów powinny być opiniowane przez Senat PAN, a decyzje podejmowane przez Prezydium PAN (w pełnym składzie). Jednym z najważniejszych kryteriów wyboru Dyrektora Instytutu powinna być doskonałość naukowa jego dorobku naukowego. System powinien uniemożliwiać dopuszczenie do kierowania Instytutami PAN osobom bez własnych osiągnięć badawczych i bez zrozumienia zasad funkcjonowania współczesnej nauki opartych na międzynarodowych standardach. Proponujemy utrzymać **obligatoryjną zasadę możliwości pełnienia funkcji Dyrektora maksymalnie przez dwie czteroletnie, następujące po sobie kadencje.** Wynika to stąd, iż każda jednostka naukowa, nawet najlepiej kierowana, przynajmniej raz na 8 lat wymaga zmiany dyrektora, po to, aby nowa osoba mogła wnieść w jej funkcjonowanie świeżą energię i perspektywę ułatwiającą jednostce podejmowanie nowych wyzwań.
3. Przeprowadzanie naboru i opiniowanie wniosków dotyczących członkostwa w PAN. Wnioski powinny być opiniowane przez Senat PAN i przedstawianie przez Prezesa

PAN Zgromadzeniu Ogólnemu PAN, które podejmuje ostateczną decyzję w tej sprawie. Nad wnioskami głosują jedynie czynni członkowie PAN i członkowie AMU.

4. Przeprowadzanie oceny komitetów PAN i przygotowywanie wniosków w sprawie likwidacji lub powołania nowych komitetów. Wnioski te powinny być opiniowane przez Senat, a decyzja podejmowana przez Prezydium PAN.

2.1.5 Status członka krajowego PAN

Popieramy likwidację statusu członków korespondentów i rzeczywistych oraz wprowadzenie jednej kategorii członka krajowego PAN. Jesteśmy natomiast przeciwni propozycji, aby członek krajowy PAN automatycznie po osiągnięciu wieku 75 lat uzyskiwał status członka-seniora PAN. Proponujemy, aby w takich przypadkach opierać się na pisemnej deklaracji członka krajowego PAN w sprawie woli pozostania czynnym członkiem PAN (obowiązkowy udział w Zgromadzeniu Ogólnym PAN, zebraniach odpowiedniego wydziału oraz głosowaniu na tych spotkaniach, coroczne składanie sprawozdania z działalności jako członek krajowy PAN). Deklaracja taka może zostać zmieniona przez członka czynnego PAN, np. w przypadku długotrwałej choroby. Proponujemy, aby członkowie czynni PAN nie uzyskiwali dodatkowego uposażenia za pracę w PAN, natomiast członkowie PAN, którzy po ukończeniu 75. roku życia uzyskali status członka-seniora PAN (tj. nie są wliczani do quorum spotkań organów statutowych PAN i nie głosują na tych spotkaniach), uzyskiwaliby dodatkowe uposażenie ryczałtowe za pracę dla PAN (np. w zakresie popularyzacji nauki lub/i opracowywanie ekspertyz dla PAN). Wysokość tego ryczałtowego uposażenia byłaby proporcjonalna w stosunku do minimalnej pensji profesora tytularnego.

3. Propozycje zmian w zakresie zarządzania majątkiem PAN

Proponujemy, aby decyzje w sprawie rozporządzania składnikami mienia do 500.000 zł podejmowało Prezydium PAN (w pełnym składzie, po uzyskaniu pozytywnej opinii Senatu PAN, bez udziału ministra w tej decyzji). Z kolei w odniesieniu do kwot powyżej 500.000 zł wymagana byłaby dodatkowa zgoda Ministra, a powyżej 1.000.000 zł - zgoda Ministra i Prokuratury Generalnej RP. Utworzenie nowego Instytutu PAN wymaga i nadal powinno wymagać zgody Ministra. Wnioski wydziałów w tej sprawie, opiniowane przez Senat i Prezydium PAN, powinny zawierać informacje Kanclerza PAN na temat kosztów doposażenia nowego Instytutu i źródeł jego finansowania. Zgoda Ministra na utworzenie nowego Instytutu byłaby równoznaczna ze zgodą na doposażenie tego Instytutu, zgodnie z informacją przedstawioną przez Kanclerza PAN.

4. Propozycje zmian w zakresie zarządzania finansami PAN

W uzasadnieniu projektu ustawy o PAN czytamy: „Prezes PAN wykonuje zadania i kompetencje dysponowania budżetem PAN, jednak jego kompetencje w tym zakresie przenikają się z kompetencjami Kanclerza PAN, stąd kompetencje w sprawach dotyczących budżetu PAN i wyniku finansowego jej działalności proponuje się powierzyć Kanclerzowi PAN”. Jednocześnie, projekt ustawy zakłada, że Kanclerz PAN miałby podlegać ministrowi, a nie

Prezesowi PAN, jak dotychczas. **Zamiast więc na nowo definiować kompetencje Prezesa i Kanclerza PAN, tworzy się dodatkowy problem zależności Kanclerza PAN od Ministra, co ogranicza niezależność PAN oraz generuje konflikt podległości w ramach instytucji, co może prowadzić do paraliżu jej funkcjonowania.** Naszym zdaniem propozycja ta nie rozwiązuje istniejącego problemu, natomiast tworzy nowe. Zgromadzenie Ogólne PAN wybiera Prezesa PAN jako szefa tej instytucji, odpowiadającego za jej działalność zarówno merytoryczną, jak też finansową. Prezes PAN powinien w otwartym konkursie zrekrutować osobę posiadającą odpowiednie kompetencje do pełnienia funkcji Kanclerza PAN i po uzyskaniu pozytywnej opinii Senatu przedstawić jej kandydaturę do nominacji przez Premiera. Analogicznie, odwołanie z funkcji Kanclerza PAN powinno następować na wniosek Prezesa PAN. Proponowane przez nas w niniejszej opinii ustanowienie Senatu PAN, który corocznie głośnie nad przyjęciem (lub nie) sprawozdania merytorycznego i finansowego z działalności PAN, gwarantuje prawidłowy nadzór nad obszarem działalności należącym do kompetencji Kanclerza PAN. W historii PAN (okres PRL) funkcjonowała już struktura, w której sekretarzowi PAN przysługiwała większą realną władzę niż jej Prezesowi. Czy współcześnie rzeczywiście chcemy wracać do takich właśnie niechlubnych „tradycji”?